

УДК 070.422.001:378.14(043.5)

Марія Дяченко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На порубіжжі ХХ–ХХІ ст. під впливом соціально-економічних перетворень у журналістській освіті України відбулися зміни ціннісних орієнтирів, що спонукає до перегляду існуючих і пошуку нових шляхів та методів навчання майбутніх журналістів.

Громадянському суспільству потрібні журналісти-професіонали вищого гатунку – компетентні, творчі, конкурентоспроможні, комунікабельні, з особливим журналістським світоглядом, із глибоким інноваційним планетарним мисленням, із філософським поглядом на явища та події життя, із сильною харизмою, високою професійною культурою, духовністю; чесні, ерудовані, справедливі, толерантні, гуманні, доброзичливі, ввічливі, щирі, допитливі, спритні, кмітливі, фізично витривалі. Журналіст має бути “і професіоналом, і високоосвіченою людиною, справжнім представником інформаційної еліти” [6, с. 13].

Постійне самовдосконалення, саморозвиток, професійна творча самореалізація студентів-журналістів, їх здатність до професійної конкуренції безпосередньо залежать від якості журналістської освіти.

Головною метою розвитку освіти України визнано створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства: сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної та процвітаючої держави [7, с. 232].

Актуальність порушеної у статті проблеми підкреслюється не лише соціальним замовленням і суспільним попитом на творчих, конкурентоспроможних журналістів-професіоналів, посиленою потребою особистості у професійному зростанні та самореалізації, але, насамперед, і необхідністю вироблення концепції формування й розвитку творчої особис-

тості майбутнього журналіста як наукового обґрунтування підвищення якості професійної підготовки фахівців у галузі журналістики.

Теоретична значущість і недостатня розробленість цієї проблеми визначили тему статті, а її метою стало висвітлення філософських, педагогічних, психологічних і журналістських поглядів на процес формування творчої особистості й підготовки майбутнього журналіста до професійно-творчої діяльності, розкриття сутності журналістського професіоналізму, визначення педагогічних умов для розвитку творчої особистості майбутнього журналіста у процесі професійної освіти.

Концепція в педагогіці трактується як система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось педагогічних явищ, подій; як провідна ідея педагогічної теорії [2, с. 177].

Вивченню філософського аспекту творчості як джерела розвитку особистості присвячені наукові розвідки А. Арнольдова, М. Барга, М. Бердяєва, В. Біблера, Ю. Давидова, В. Димова, Б. Кедрова, В. Рибіна, Б. Сорокіна, В. Степуна та ін. Серед сучасних філософських розробок українських педагогів – філософія людиноцентризму В. Кременя та філософія педагогічної дії І. Зязюна.

Значним внеском у дослідження творчості як психолого-педагогічного феномена стали праці Б. Ананьєва, В. Андрєєва, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Р. Брушлінського, В. Загвязинського, Д. Ельконіна, В. Клименка, Г. Костюка, О. Леонтьєва, А. Маслоу, М. Махмутова, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Рибалки, К. Роджерса, В. Роменця, С. Рубінштейна, Т. Сущенко, В. Татенка, Б. Теплова, Т. Шамової, К. Юнга, Н. Яковлевої тощо.

Творча активність особистості, професійно-творчий саморозвиток майбутніх фахівців стали предметом досліджень таких учених, як В. Андрєєв, Н. Бітянова, Г. Горченко, А. Деркач, В. Зазикін, І. Зайцева, П. Кравчук, О. Лук, Л. Макарова, Л. Мільто, В. Мухіна, О. Пехота, Є. Сьютіч, Є. Федотова, Ю. Фокін, В. Фрицок та ін.

Особистісно орієнтований підхід до розвитку особистості висвітлений у роботах І. Беха, В. Кременя, С. Максименка, Е. Помиткіна, В. Рибалки та ін.

Проблема становлення професіоналізму знайшла віддзеркалення в роботах В. Атаманчука, В. Абрамова, С. Батишева, В. Бодрова, К. Гуревича, С. Дубенко, Є. Єрмолаєвої, В. Ігнатова, Є. Климова, Н. Кузьміної, Б. Ломова, А. Маркової, В. Мельниченка, В. Нижник, Н. Ничкало, М. Пряжнікова, В. Шадрикова та ін.

Особливості підготовки журналістських кадрів, актуальні питання формування професійної майстерності журналіста, творчого характеру журналістської діяльності висвітлено в наукових розвідках Ю. Андрєєвої, Р. Бу-

харцева, В. Ворошилова, В. Горохова, О. Дорошук, Я. Засурського, В. Здорогеги, С. Корконосенка, Г. Лазутіної, А. Марачевої, К. Маркелова, І. Михайлина, А. Москаленка, В. Олешка, Є. Проніної, Є. Прохорова, В. Різуна, О. Самарцева, Л. Світич, І. Чемерис, В. Шкляра, В. Ученової та ін.

Попередній аналіз проблеми формування і розвитку творчої особистості майбутнього журналіста у процесі професійної підготовки свідчить, що поза увагою залишаються сфери творчої самореалізації, студент не завжди має змогу творчо виявити необхідні для своєї майбутньої журналістської діяльності професійні ознаки й особистісні риси у виробничих ситуаціях.

Сьогодні гостро постають проблеми розвитку творчої особистості, дослідження й організації творчої діяльності студентів, створення умов для творчого самовиявлення кожного громадянина (що підкреслюється і в Національній доктрині розвитку освіти та Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)” [7].

Як засвідчують спостереження, сучасний рівень журналістської освіти у ВНЗ під впливом новітніх інформаційних та інструментальних технологій здебільшого не забезпечує формування й розвиток творчої особистості майбутнього журналіста та підготовку його до майбутньої професійно-творчої діяльності. Об’єктивними факторами, що стримують цей процес, є: недостатня вивченість наукового статусу категорії “творча особистість майбутнього журналіста” в педагогічній науці; відсутність педагогізації професійної підготовки журналістів; недостатня увага до процесу формування та розвитку творчої особистості студента в документах про вищу школу в Україні; відсутність у педагогіці журналістики системи наукових поглядів на створення педагогічних умов, пошук шляхів і способів формування творчої особистості майбутнього журналіста тощо.

Актуальність вирішення цієї проблеми зумовлюється й загостренням низки суперечностей, що наразі характеризують рівень професійної підготовки журналістів і сучасний журналістський освітній простір в Україні на нормативно-організаційному, концептуальному та методичному рівнях: між соціально зумовленими вимогами до особистісних, професійних якостей випускників журналістських спеціальностей і відсутністю цільової спрямованості на розвиток їхньої творчої індивідуальності у процесі навчання у ВНЗ та неспроможністю багатьох випускників-журналістів відповідати таким вимогам; між соціальним замовленням сучасного суспільства на підготовку культурних, кваліфікованих, творчих фахівців у галузі соціальних комунікацій, здатних постійно саморозвиватися і самовдосконалюватися, і реальним рівнем підготовки студентів-журналістів; між необхідністю формувати творчу особистість студента-журналіста й

відсутністю науково обґрунтованих теоретичних і методичних засад цього процесу під час професійної підготовки; між існуючою системою цілісних і фрагментарних знань у журналістській освіті й освітніми підсистемами, орієнтованими на формування творчої особистості майбутнього журналіста в умовах спеціалізації; між необхідністю забезпечення взаємозв'язку вищої школи з професійним середовищем і журналістським виробництвом, посиленням професійно-творчої спрямованості навчання та недостатньою розробленістю методичних основ проектування процесу формування творчої індивідуальності майбутнього журналіста; між необхідністю співтворчості викладача та студента в навчальному процесі для спільного вирішення професійних творчих завдань і відсутністю технологій реалізації такої співтворчості.

Підготовка журналіста до професійно-творчої діяльності – це тривалий процес формування його як особистості. У ст. 25 Закону “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” зазначено: “Журналістом редакції друкованого засобу масової інформації... є творчий працівник” [6, с. 18].

Формування творчої особистості майбутнього журналіста – це збагачення її професійно значущими рисами; умінням доводити знання до творчого, перетворюючого рівня шляхом розвитку загальних творчих сил (мислення, уяви, літературної фантазії, журналістської інтуїції, здатності творчо реагувати на зміни в усіх сферах життя); здібностями компетентно виконувати журналістські функції та свою соціальну роль у суспільстві.

Ця ідея ґрунтується на принципі гуманізації професійної підготовки фахівця, здатного до примноження культурних цінностей суспільства та реалізації при цьому власного духовно-творчого потенціалу (І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Пехота, Е. Помиткін, В. Рибалка, С. Сисова, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, Т. Сущенко та ін.).

Судження про формування творчої особистості майбутнього журналіста як суб'єкта сучасного мас-медійного простору є розвитком ідей, висловлених у роботах А. Бобкова, І. Дзялошинського, М. Кіма, І. Михайлина, В. Олешка, О. Отич, О. Нерух, О. Самарцева, Л. Світич, Ю. Шаповала. Міркування про специфіку журналістської професії як творчої діяльності базуються на положеннях із наукових праць В. Здоровеги, Г. Лазутіної, В. Ученової та ін.

При зверненні до соціального дискурсу в площині виконання соціальних функцій журналіста та розвитку його конкурентоздатності використовуються положення з наукових розвідок Ю. Андреевої, А. Марачевої, Л. Світич, І. Фомічової, І. Чемерис, А. Ширяєвої. При

аналізі структури творчої особистості журналіста використані положення, висловлені в роботах В. Горохова, О. Дорошук та ін.

Вчені виокремлюють чотири аспекти вивчення особистості: індивідуально-психологічний, соціально-психологічний, діяльнісний і генетичний [9, с. 102]. В. Шапар у психологічному тлумачному словнику пропонує таке визначення: особистість – це феномен суспільного розвитку, конкретна жива людина, яка має свідомість і самосвідомість” [14, с. 305].

Сутність формування творчої особистості майбутнього журналіста полягає в інтеграції загальнотеоретичного, спеціалізованого і професійно-творчого рівнів навчання. Творча особистість журналіста розглядається в сукупності рис і якостей, що формують її творчий потенціал. Пріоритетними передумовами формування творчої особистості майбутнього журналіста є: збагачення саморозвитку студента, можливості самопроектування ним власного життя як процесу безперервного професійного самозростання і творчої самореалізації, динамізм самостійного розширення структури професійно значущих знань. Показником вищого рівня сформованості творчої індивідуальності майбутнього журналіста є його діяльнісно-творчий характер.

Цей процес передбачає педагогізацію і гуманізацію професійної підготовки; створення журналістського освітнього середовища, максимально наближеного до професійного; творчу співпрацю та духовну взаємодію студентів і викладачів на діалогічних засадах; конструювання журналістських ситуацій для активізації творчого потенціалу, самостійності, самовдосконалення, самовираження і самореалізації, духовного пошуку, творчого мислення, конкурентоздатності; використання інноваційних технологій (індивідуально-творчого навчання); творчу проектну діяльність студентів; варіативність загальножурналістської підготовки з орієнтацією на індивідуально-творчий розвиток особистості.

Формування в майбутніх журналістів умінь особливого журналістського мислення не можна залишати поза увагою професійної освіти адже мислення містить у собі нескінченний потенціал творчих можливостей. Творчість відіграє роль очищувального моменту, який дає змогу людині йти шляхом справжнього пізнання [5, с. 39]. Справжній сучасний журналіст повинен уміти “не тільки виділяти головне, а й самостійно мислити, використовувати ідеї не нав’язані йому, а народжені у результаті власного осмислення подій” [6, с. 26].

Сьогодні перед викладачами стоїть завдання: навчити студентів-журналістів самостійно, творчо, планетарно мислити, щоб зуміти сказати людям правду, а “самі викладачі повинні взяти на себе повну відпові-

дальність за те, щоб студенти стали саме такими журналістами, котрі необхідні в демократично орієнтованому суспільстві” [6, с. 28]. Педагогічний процес у вищій школі має стати “процесом взаємного духовного збагачення викладачів та студентів в умовах оптимального психологічно комфортного клімату взаємостосунків, діалогічної культури й інтелектуальної співтворчості” [13, с. 26]. Серед характерних рис творчої особистості виокремлюють: активність (прагнення розширити сферу своєї діяльності); спрямованість (перевага системи певних мотивів, інтересів та переконань); ступінь усвідомлення свого ставлення до дійсності, оточуючих людей [15, с. 307]; ініціативність – “(франц. initiative, від лат. initium – початок) – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю і схильністю до активних і самостійних дій” [2, с. 145]; толерантність, яка передбачає прагнення досягти взаєморозуміння і злагоди різних установок, орієнтацій і мотивів, не вдаючись до насилля і примусовості, до придушення людської гідності, а використовуючи гуманні, соціально-позитивні способи і засоби взаємодії між людьми: діалог, перемовини (переговори), порозуміння, партнерство, взаємодопомога, співробітництво; Толерантність слугує важливим компонентом (складовою) творчої соціальної взаємодії та творчості загалом [14].

Ефективність функціонування системи професійної підготовки майбутнього журналіста, на нашу думку, забезпечується:

1) впровадженням узагальненої динамічної експериментально-дослідної моделі формування творчої особистості майбутнього журналіста й узгодженням її зі структурно-функціональною моделлю означеної системи;

2) реалізацією педагогічних принципів: інтеграції та індивідуалізації творчих інтересів студентів, рольової участі студентів-журналістів у навчанні; принципу саморозвитку і самотворення студента як творчої індивідуальності; принципу співтворчості студента-журналіста і педагога-майстра;

3) інтеграцією педагогічної системи формування творчої особистості майбутнього журналіста з професійно-творчою системою його майбутньої діяльності;

4) реалізацією сукупності таких педагогічних умов під час навчального процесу: організація педагогічно комфортного журналістського середовища для професійної підготовки майбутніх журналістів упродовж усього курсу навчання; створення творчого освітнього простору, що забезпечує розвиток творчого потенціалу майбутнього журналіста; творча співпраця та духовна взаємодія студентів і викладачів; активізація процесів самопізнання, самооцінки, саморозвитку, самокорекції, максимальної самореалізації; поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності студентів;

сприяння самоорганізації творчої самостійності майбутніх журналістів; конструювання журналістських ситуацій, що стимулюють творче мислення, саморозвиток культури діалогу, творчий підхід до вирішення професійних завдань; встановлення гуманістичних міжособистісних стосунків на діалогічних засадах як базової основи розвитку творчого потенціалу; використання інноваційних технологій, зокрема індивідуально-творчого навчання, що передбачає вивчення індивідуальних професійно значущих здібностей студентів і їх подальший творчий розвиток у процесі навчання; включення студентів до творчої проектної діяльності через створення творчого проекту, його оформлення і публічного захисту; забезпечення взаємозв'язку вищої школи з професійним середовищем, посилення професійно-творчої спрямованості навчання; варіативність загальножурналістської підготовки з пріоритетною орієнтацією на індивідуально-творчий розвиток особистості та її творчого потенціалу, на індивідуальні здібності майбутнього журналіста; сприяння усвідомленню майбутніми журналістами (на рівні переконань) необхідності прояву своєї творчої індивідуальності у процесі журналістської практики й готовності до творчого виконання соціальних ролей і професійних функцій; розвиток творчих здібностей студентів.

Засоби розвитку творчих здібностей впливають із необхідних для цього умов: наявність інтенсивної пошукової інформації; достатній рівень освіти й інтелекту; розвиток пізнавальної активності; зниження регламентованості поведінки студентів у навчальному процесі; розвиток самостійності; поступове усунення зразків регламентованої діяльності; наявність зразків творчої поведінки; створення творчого середовища, психологічно сприятливого для творчості; соціальна підтримка творчої поведінки [12, с. 149].

Виходячи з вищезазначених умов, Л. Столяренко, наприклад, пропонує використовувати такі засоби розвитку творчих здібностей студента: формування інтересу до матеріалу, що вивчається, мотивація навчальної діяльності; діяльність за заданим зразком при системному підході до навчального матеріалу; розв'язування задач, вирішення завдань конвергентного типу; поширення використання активних методів навчання, перехід до дидактичних технологій продуктивного типу; введення навчальних предметів, їх модулів за обранням, право обирати навчальні завдання та формувати їх для себе, перехід від організації до управління навчальним процесом; завдання на перенесення знань у нову ситуацію, на розробку нових алгоритмів діяльності, перехід до задач і завдань конвергентного типу; демонстрація творчої поведінки педагогами та студентами, педагогічна і технічна творчість; організація семінарів, дискусій, конференцій, введення групових методів роботи; заохочення, премії, дипломи, нагороди за творчість [12, с. 149].

Одним із завдань журналістської освіти в сучасних умовах є: сформувати творчу особистість майбутнього журналіста, готового до жорсткої професійної конкуренції; навчити розуміти “живу, динамічну сучасність”, бачити “сьогоднішнє життя в історичній перспективі”, “виховати завтрашніх журналістів самостійними, допитливими, зосередженими, прямими, одним словом – професійними” [6, с. 29].

У педагогічній науці професіоналізм визначається як “сукупність знань, навичок поведінки та дій, що свідчать про професійну підготовку, навченість, придатність людини до виконання професійних функцій” [4, с. 742], як “висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності”, як “результат систематичного підвищення кваліфікації спеціаліста, його творчої активності” [11, с. 638].

За тлумаченням, запропонованим в “Енциклопедії освіти”, професіоналізм – це “сформована у процесі навчання та практичної діяльності готовність до компетентного виконання функціональних обов’язків, які оплачуються; рівень майстерності у професійній діяльності, що відповідає рівню складності роботи” [4, с. 742]. Професіоналізм журналіста – це особливий спосіб сприйняття реальності, вміння оперативно і творчо реагувати на події життя. Професійна журналістська творчість вимагає спеціальної підготовки, розвитку творчих і комунікативних здібностей майбутніх журналістів, що забезпечує формування їх професіоналізму, високий рівень творчих досягнень, ефективність майбутньої журналістської діяльності.

На думку Я. Засурського, Г. Лазутіної, І. Михайлина, В. Різуна, до основних складових журналістського професіоналізму належать природні здібності, покликання, талант, який перемагає над технологією в журналістській професії, бо “талантові не можна навчитися та й немає рецепта талановитості” [1].

Розвиток творчої особистості журналіста і підготовка його до майбутньої професійно-творчої діяльності має бути цілісною педагогічною системою з інноваційними технологіями, спрямованими на формування власної внутрішньої громадянської позиції студента щодо його професійного й особистісного самовдосконалення і творчої самореалізації, що зможе, “з одного боку, надати кожній людині повну свободу, а з іншого – зробити так, щоб вона бажала робити те, що необхідне суспільству” [3, с. 9]. Особливо значущим у цьому контексті є розуміння видатним психологом сучасності В. Рибалкою особистості, представлене в програмі “Особистість ХХІ століття”, як системного, соціально-психолого-індивідуального, культурно-історичного, діяльнісного утворення,

в якому концентруються, зберігаються, примножуються, використовуються, через яке передаються і трансформуються при переході від покоління до покоління особистостей постійно зростаючі цінності цивілізації” [10, с. 558]. Саме такою, на наше переконання, має бути творча особистість журналіста нового, третього тисячоліття.

Отже, процес формування особистості майбутнього журналіста як творця власного професіоналізму і підготовка студента до професійно-творчої діяльності наразі є одними з найактуальніших проблем журналістської освіти, оскільки сучасний рівень суспільно-економічного розвитку України вимагає від фахівців ЗМІ справжнього професіоналізму, творчої активності, особливого журналістського світогляду. Журналістові сьогодні треба бути готовим до жорсткої конкуренції, а без творчого підходу до виконання професійних функцій і соціальних ролей, без професійної культури творчого діалогу він не зможе стати по-справжньому конкурентоспроможним і потрібним суспільству й державі.

1. *Аграновский В. А.* Вторая древнейшая: Беседы о журналистике : Учебник / *В. А. Аграновский.* — М. : Вагриус, 1999. — 415 с.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник / *С. Гончаренко.* — К. : Либідь, 1997. — 374 с.
3. *Зязюн І. А.* Педагогіка добра і реалії : наук.-метод. посіб. / *І. А. Зязюн.* — К. : МАУП, 2000. — 312 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. *В. Г. Кремень.* — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
5. *Кремень В. Г.* Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / *В. Г. Кремень.* — К. : Грамота, 2005. — 447 с.
6. *Москаленко А.* Теорія журналістики : навчальний посібник / *А. Москаленко.* — К. : “ЕксОб”, 2002. — 334 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Вища освіта в Україні: Норматив.-прав. регулювання / За заг. ред. *А. П. Зайця, В. С. Журавського.* — К. : Форум, 2003. — 21 с.
8. Основы творческой деятельности журналиста : учебник для студентов вузов по специальности “Журналистика” / Ред.-сост. *С. Г. Корконосенко.* — СПб. : Знание, СПБИНЭСЭП, 2000. — 272 с.
9. Психологія : підручник / *Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук* [та ін.]; за ред. *Ю. Л. Трофімова.* — 4-е вид., стереотип. — К. : Либідь, 2003. — 560 с.
10. *Рибалка В. В.* Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навчальний посібник / *В. В. Рибалка.* — Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. — 575 с.
11. Современный словарь по педагогике / сост. *Е. С. Рапацевич.* — Минск : Современное слово, 2001. — 928 с.
12. *Столяренко Л. Д.* Психология и педагогика в вопросах и ответах / *Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин.* — Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. — 576 с.

13. *Сущенко Т. И.* Вузовский педагогический процесс способствующий формированию национальной творческой элиты / *Т. И. Сущенко* // Теорія і практика управління соціальними системами. — Х. : ХП, 2002. — № 2. — С. 34–40.
14. *Шалин В. В.* Толерантность: культурная норма и политическая необходимость : Монография / *В. В. Шалин*. — Ростов-на-Дону, 2000. — 356 с.
15. *Шанар В.* Психологічний тлумачний словник / *В. Шанар*. — Х. : Прапор, 2004. — 640 с.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2012

М. Дяченко

**Концептуальные основы подготовки будущих журналистов
к профессионально-творческой деятельности**

В статье освещены научные взгляды на процесс формирования творческой личности, сделана попытка раскрыть сущность журналистского профессионализма, определить педагогические условия для развития творческой личности будущего журналиста в процессе профессионального образования.

Ключевые слова: журналист, профессиональное образование, развитие, профессионализм, самореализация, творческая личность, творчество.

М. Diachenko

**Conceptual Principles of Future Journalists' Training
to Professional and Creative Activity**

The article deals with the scientific views on the process of formation of the creative personality. The author makes an attempt to reveal the essence of the journalistic professionalism and to determine the pedagogical conditions for the future journalists' creative personality development in the process of professional education

Key words: journalist, professional education, development, professionalism, self-realization, creative personality, creativity.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор В. В. Рибалка